

[УДК 81'373:81'374:81'373.7]81'374.2(0.046.3)

УКРАЇНЬСЬКА ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ, ЛЕКСИКОГРАФІЯ В ТЕРМІНАХ

Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І.

Словник лінгвістичних термінів:

*лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид., виправ. і доповнен.
Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 336 с.*

Колектив кафедри української мови Карпатського національного університету імені Василя Стефаника за десятки років має великі напрацювання в галузі лексикографії. До, без сумніву, визначних здобутків у цій сфері належать як одноосібні, так і колективні словники з різних лінгвістичних царин. Назвемо деякі з них: 1) Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів: у двох томах (Івано-Франківськ, 2018, 2022); 2) словник у двох томах «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» з додатком «Онімна лексика», автор ідеї та концепції – проф. В.В.Грещук, авторський колектив: Р.О.Бачкур, В.В.Грещук, І.М.Думчак, Л.Б.Париляк, В.М.Пітель (Івано-Франківськ, 2019, 2020, 2023); 3) словник М.П.Брус «Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування» (Івано-Франківськ, 2019); 4) Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів (Івано-Франківськ, 2012) та ін.

Рецензований словник колективу авторів – членів кафедри української мови КНУ (доктор філологічних наук, професор Голянич Марія Іванівна, кандидати філологічних наук, доценти Бабій Ірина Орестівна та Стефурак Роксолана Іванівна) – є продовженням опрацювання термінології в царині лексикології, фразеології та лексикографії, що вилилося у друге, виправлене й доповнене видання. Пропонована праця є словником цитатного типу, у якому визначено терміни й терміносполуки із задекларованих у назві мовознавчих ділянок. Порівняно з першим, опублікованим 2011 року, сучасний варіант охоплює зміни, які, безумовно, позитивно вплинули на змістове наповнення праці: відповідно до актуального стану лінгвістики додано низку нових словникових статей; деякі вже наявні словникові статті значно оновлено, тобто доповнено додатковими цитатами-визначеннями з нових наукових джерел і / або прикладами зі сучасної художньої літератури.

Зазначаючи в Передмові, що «в умовах стрімкого розвитку інформаційно-технологічного суспільства ХХІ століття зростає популярність електронних словниково-довідникових видань, які відбивають одну з основних особливостей інноваційних процесів у лексикографії зламу ХХ-ХХІ століття» (с. 6), автори-укладачі одним із основних завдань су-

часного викладача вважають «формування в здобувачів вищої освіти стійких умінь і навичок користування найновішими електронними словниками, насамперед тими, що функціонують у режимі online. Тому для успішнішого й простішого оволодіння навчально-науковим матеріалом у переліку лексикографічних праць, використаних як приклади й ілюстративний матеріал у словникових статтях, у багатьох випадках наведено покликання на відповідні оцифровані джерела в мережі «Інтернет», що під час використання електронної версії словника значно спростить для студентів пошук необхідної інформації (с. 6).

Уважне порівняння з попереднім виданням дає змогу констатувати, що до багатьох словникових статей із лексикографії дібрано приклади нових лексикографічних праць, які з'явилися в науковому обігу в останнє десятиліття, а також додано покликання на їхні електронні версії в мережі «Інтернет», адже й сам словник, як уже вказувалося, плановано використовувати як у паперовому, так і в цифровому форматах. Позитивною зміною вважаємо також здійснену деросіізацію словника, оскільки зі списку використаної літератури вилучено всі російські наукові джерела, а з тексту – дефініції-цитати науковців країни-агресора.

Словник репрезентує як традиційні терміни, які давно «прижилися» й функціонують у лексикології, фразеології, лексикографії (*синоніми, фразеологічне зрощення, енциклопедичний словник* тощо), так і ті, що використовують рідко чи є відносно новими або й такі, що мають міжгалузевий статус (*антиномії, епідигматика, конкорданс, концепт, семантичний простір слова, узус* та ін.). Такий підхід під час добору реєстрових одиниць зумовлений бажанням авторів показати динамічність задекларованих у назві праці терміносистем, розмаїття їхніх елементів, взаємозв'язок із тими термінологійними системами, які маніфестують «помежові» з лінгвістикою галузі: етнолінгвістику, когнітивну лінгвістику, комунікативну лінгвістику та ін., а також підкреслити, що в сучасному мовознавстві відображено процес актуалізації тих одиниць, які раніше в ньому не були об'єктом термінологійної кодифікації.

Дефінітивна частина словникових статей складається з одного, двох і більше визначень-цитат, та все ж найчастотнішим є використання чотирьох (*антонімія, арго, варваризм, глоса, денотат, семантизація* та ін.), п'яти (*валентність, евфемізм, контекст, концепт, сема, фразеологізм* тощо), шести (*антоніми, афоризми, семема, тезаурус* та ін.), рідше семи (*адресат, актуалізація, алюзія, валентність, ідіолект, конотація, символ*), восьми (*ідіостиль, okazіоналізм, пресупозиція, референт, троп*), дев'яти (*імплікація, підтекст*), десяти (*денотат, контекст, текст*), навіть одинадцяти (*метафора*) дефініцій. Кожна супроводжується паспортизацією зі вказівкою умовного скорочення та номера сторінки відповідного джерела.

Наведемо приклади словникових статей.

«Термінологія – «(від лат. *terminus* – межа, кордон і *logos* – вчення) – 1) система термінів певної галузі науки, виробництва, мистецтва, політики тощо. *Т. виробничо-технічна, Т. філософська, Т. балетна, Т. хімічна*; 2) розділ лексикології, який вивчає терміни» [Єрмоленко. УМ. С. 183].

«1. Система термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, життя або сукупність усіх термінів певної мови. 2. Розділ лексикології, що досліджує терміни різних галузей знань. Інша назва – **термінознавство**» [МФЕ. с. 410].

«Дисципліна, що поєднує елементи лінгвістики з елементами конкретної фахової дисципліни... У широкому розумінні – це, по суті, термінознавство, у вузькому – сукупність термінів певної фахової дисципліни, які, очевидно, на тлі загального мають свою специфіку» [Панько. УТ. с. 152]; «сукупність термінів, що входять у певну термінологічну систему» [Панько. с. 148].

«Хибною є думка про те, що, інтернаціоналізуючи термінологію, ми полегшили собі шлях до економічного прогресу. Народи цивілізованих країн (німці, поляки, французи та ін.) давно вже стали на продуктивний шлях опрацювання своєї термінології, пор.: у чеській мові – ... *letadlo* (літак), *vahadlo* (маятник); у польській – ... *drukarka* (принтер)» [Мацюк. УМПС. с. 139]» (с. 276).

«Фразеологізми народнорозмовного походження – стійкі одиниці, «пов'язані з номінаціями суспільних процесів, виробничої діяльності, побуту, родинними стосунками, тваринним світом та іншими базовими поняттями соціуму» [СУЛМ ЛФп. с. 138-139]. У них відбиті: «1) ... трудові процеси: варити воду (з когонебудь); з одного тіста; орати перелогі; прокладати першу борозну; попускати віжки; повертати голоблі; 2) різні виробництва, ремесла... (див. фразеологізми професійного мовлення); ... 6) народні звичаї та обряди: давати гарбуза; облизати макогона; як засватаний; 7) вірування і магічні дії: пускати ману; замовляти зуби; як рукою зняло; з легкої руки; вставати на ліву ногу; виносити сміття з хати; 8) усталені казкові звороти: по щучому велінню; за тридев'ять земель; жива вода; тримати за хвіст жар-птицю; скоро казка мовиться; 9) ознаки і дії, пов'язані зі світом тварин і птахів: заяча душа; хитрий лис; кований на всі чотири; кіт наплакав; показувати пазурі; птиця високого польоту; розправити крила; звити гніздо; курям на сміх» [СУЛМ П. с. 210-211]. ФО такого типу виникли внаслідок різних причин: «...спостереження за явищами природи, тваринами та рослинним світом: як вітром здуло, ...ждати біля моря погоди, ...мокра курка; ...історичні обставини: вільний козак, ...наче татарська орда, ...голити в москалі; ... народні звичаї, обряди, вірування, забобони: дістати гарбуза, на рушник стати, зв'язати руки, як засватаний, пускати ману, зуби заговорювати, вставати на ліву ногу, виносити сміття з хати; ... [фразеологізація] сло-

восполучень з народних пісень, казок, оповідей: біле личко, чорні брови, тихі води і ясні зорі, молочні ріки й кисельні береги» [Ющук, с. 247-249]» (с. 289).

У рецензованому виданні представлена синонімія та дублетність у терміносистемах, що обслуговують названі галузі мовознавства: власне український – запозичений термін (*багатозначність – полісемія, усічення – еліпсис* та ін.), однослівна номінація – терміносполука (*псевдоетимологія – народна етимологія* тощо). Іноді синонімії ряди охоплюють більшу кількість термінів, що зумовлено функціонуванням українського та запозиченого терміна, моно- та полілексемних найменувань того чи того наукового поняття: *домінанта синонімічного ряду, опорне слово, словопоказник, стрижневе слово; фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема; архісема, інтегральна сема, гіперсема, родова сема* тощо.

Важливість і корисність цього видання полягає, на наш погляд, ще й у тому, що *Список використаної літератури*, який охоплює відповідно 96 джерел, та *Перелік лексикографічних праць, використаних як приклади й ілюстративний матеріал у словникових статтях* (107 джерел), – це своєрідний орієнтир для дослідників. Адже автори ретельно опрацювали, уклали та представили систему джерел, які більшою чи меншою мірою стосуються висвітлення питань лексикології. Тому переконані, що, виконуючи своє безпосереднє призначення – ознайомлення з дефініціями лінгвістичних термінів, вказана лексикографічна праця відіграватиме роль своєрідного довідника чи бібліографічного покажчика: за потреби читач може звернутися до вказаного біля кожної цитати джерела за більш детальною інформацією. Цінним вважаємо й те, що серед наукових розвідок у цих списках, представлені і напрацювання авторів словника – досвідчених викладачів, які працюють у названих галузях і десятиліттями діляться знаннями зі студентами.

Для зручності користування вкінці наведений *Покажчик термінів*.

Словник демонструє плюралізм поглядів на одне й те ж мовне явище, назване відповідним терміном. Це виявляється в тому, що науковці під час укладання словникових статей залучали і контрверсійні дефініції-цитати.

Отож, рецензований словник різнопланово й багатоаспектно репрезентує термінологічне багатство сфери лексикології, лексикографії та фразеології сучасної української мови.

Любов Пена
м. Івано-Франківськ